

mgr **Katarzyna Lewandowska**
doktorantka Instytutu Socjologii
Uniwersytetu Warszawskiego
Opiekun naukowy:
doktor habilitowany,
profesor **Sławomir Łodziński**

REALIZACJA PRAW JĘZYKOWYCH OSÓB NALEŻĄCYCH DO SPOŁECZNOŚCI KASZUBSKIEJ W POLSCE

Artykuł przygotowano w ramach międzynarodowego seminarium Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego (prof. Sławomir Łodziński) oraz Wydziału Socjalno-Psychologicznego Żytomierskiego Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franki (doc. Sergiusz Rudnicki, doc. Olga Sawyczenko)

Wśród żyjących w Polsce grup mniejszościowych wyróżnianych pod względem narodowym lub etnicznym, na szczególną uwagę zasługuje społeczność kaszubska. Kaszubi, zamieszkujący głównie województwo pomorskie, są grupą, której odrębność określa się na podstawie odmienności językowej [1]. Według danych pochodzących z ostatniego Narodowego Spisu Powszechnego (2011), 108 140 osób wskazało język kaszubski jako ten, którego najczęściej używają w domu, a 13 799 osób zadeklarowało go jako swój język ojczysty [2, 94-98].

Sytuacja prawna języka kaszubskiego w Polsce. ęzyk kaszubski jest w Polsce jedynym uznanym prawnie językiem regionalnym. Jego status został ostatecznie uregulowany na początku 2005 roku, kiedy 6 stycznia Polska przyjęła Ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym [3]. Zgodnie z tekstem dokumentu, za język regionalny uznaje się język, który „(1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa” oraz „(2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów”. Dalszy zapis precyzuje, że „językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski”[3, art.19]. Tym samym Kaszubom gwarantuje się prawo do:

- zapisu imion i nazwisk w swoim języku oraz dobrowolnego używania kaszubskojęzycznej wersji (art. 7);
- swobodnego posługiwania się własnym językiem we wszystkich sferach życia, prywatnych oraz publicznych, co gwarantuje rozpowszechnianie i przekazywanie informacji w języku kaszubskim oraz możliwość jego nauki (art. 8);

W tym miejscu warto zauważyć, że tego rodzaju ustalenia realizowane były wśród społeczności kaszubskiej jeszcze przed 2005 rokiem. Za lidera w publicznych działaniach na rzecz kultury kaszubskiej (a w tym języka) należy uznać działające już od lat 50 Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie (ZKP). Instytucja ta, skupiając w sobie

kaszubskie elity intelektualne, znacznie przyczyniła się do opracowania w latach 90 nowej, standaryzowanej wersji kaszubskiego. Wypracowanie kompromisu na tym polu pozwoliło m.in. na wprowadzenie do wybranych szkół z terenu Kaszub edukacji regionalnej, a na Uniwersytecie Gdańskim uruchomiono lektorat z kaszubskiego[4, 337-340].

Jak pokazuje działalność środowisk zaangażowanych w pracę na rzecz Kaszub, nieuregulowana sytuacja prawna nie wykluczała się z rozwojem rodzimej kultury. Ostateczne i oficjalne określenie statusu prawnego Kaszubów okazało się jednak konieczne dla usprawnienia podejmowanych inicjatyw. Zagwarantowanie społeczności kaszubskiej tych samych praw, które przysługują mniejszościom narodowym lub etnicznym, było możliwe właśnie dzięki ustawie z 2005 roku. Jej kolejne artykuły pozwalają na:

- wprowadzanie i stosowanie kaszubskiego przed organami gminy jako języka pomocniczego (art. 9 – 11);
- podwójne nazewnictwo (kaszubskie współwystępujące z polskim) miejscowości i obiektów fizjograficznych (art. 12, 13, 15).

Dookreślenie wymienionych zapisów stanowi artykuł 14, w którym ustala się, że liczbę mieszkańców gminy, którzy należą do mniejszości należy określać na podstawie wyniku ostatniego spisu powszechnego. Uruchomienie procedury instytucjonalnej w przypadku wprowadzenia języka kaszubskiego do sfery publicznej wymaga bowiem przekroczenia 20 % progu deklaracji kaszubskich w stosunku do ogółu mieszkańców danego obszaru administracyjnego.

Przyjęcie Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym stanowiło ważny moment na drodze prowadzącej do zmiany instytucjonalnego i społecznego odbioru nie tyle samego języka kaszubskiego, ile posługującej się nim grupy. Pozytywnie wpłynęło to również na wprowadzanie dalszych regulacji prawnych. Szczegółowe wytyczne co do praktycznej używalności kaszubskiego, a także gwarancje jego ochrony są respektowane w Polsce na podstawie ratyfikowanej w 2009 roku Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych [5]. W wyniku przyjęcia tego dokumentu wartość kulturową, jaką stanowi język kaszubski, ma nie tylko formalne prawo do istnienia i przysługującej z tego tytułu ochrony, ale powinna być promowana.

W wypadku Kaszubów to nie narodowość lub etniczność, ale własny język nadaje im podmiotowość prawną (publiczną) oraz świadczy o odmienności kulturowej. Ta natomiast współkształtowała się wraz z rozwojem rodzimej mowy, przy czym nigdy nie aspirowała do uzyskania narodowej odrębności.

Fakt, że Kaszubi są społecznością posługującą się językiem regionalnym, kieruje uwagę poświęcaną tej grupie na jego rozwój i promocję. Wyszczególnienie odpowiednich artykułów prawnych

określających zakres stosowania języka kaszubskiego skłania jednak do tego, żeby w szczególny sposób przyjrzeć się ich respektowaniu w sferze publicznej.

Język pomocniczy. Jedną z możliwości realizacji praw językowych społeczności kaszubskiej jest wprowadzenie języka kaszubskiego do urzędów gminy jako języka pomocniczego. Język pomocniczy współwystępuje wówczas w danej instytucji na równi z językiem urzędowym (polskim). Petent ma zatem prawo domagać się obsługi w języku kaszubski, a wśród pracowników instytucji powinien być przynajmniej jeden urzędnik, który potrafi komunikować się w języku pomocniczym w sposób poprawny i swobodny.

W praktyce jednak zakres stosowalności języka kaszubskiego w sprawach urzędowych jest znaczenie ograniczony. Po pierwsze barierą okazuje się sama procedura biurokratyczna, która przewiduje sytuacje mogące odbywać się tylko w języku urzędowym. Dzieje się tak m.in. w przypadku wszelkich wniosków o charakterze odwoławczych. Drugą przeszkodą w pełnym korzystaniu z języka pomocniczego w województwie pomorskim jest znikoma znajomość języka kaszubskiego w formie pisanej. Problem ten dotyczy nie tylko petentów, ale również urzędników. Chociaż na co dzień mogą się dogadywać po kaszubsku, większość z nich nie ma odpowiednich certyfikatów świadczących o biegłej, a więc również pisanej, znajomości tego języka. To natomiast uniemożliwia przyznanie dodatków finansowych dla pracowników takiego dwujęzycznego urzędu.

Obecnie do „Urzędowego rejestru gmin, w których używany jest język pomocniczy” wpisanych jest zaledwie pięć samorządów terytorialnych, w których można posługiwać się językiem kaszubskim. Są to gminy Parchowo (2006), Sierakowice (2007), Linia (2010), Żukowo i Luzino (2013) [6]. Prawo do wystąpienia z wnioskiem o wpis do rejestru i ustanowienie urzędu „dwujęzycznym” ma rada gminy. Złożone przez nią dokumenty opiniuje następnie minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych [1].

Z uwagi na fakt, język kaszubski nie ma dużego zastosowania w rzeczywistej pracy urzędów wymienionych gmin, wprowadzenie języka pomocniczego nabiera charakteru symbolicznego. Dwujęzyczność instytucji staje się zatem elementem promocji regionu i społeczności lokalnej. Jak pokazują przykłady m.in. gmin Parchowo lub Sierakowice, instytucjonalne zrównanie języka urzędowego z językiem regionalnym wykorzystywane jest raczej do zaznaczenia bogactwa kulturowego Kaszub. W wymiarze praktycznej zmiany pracy urzędu, przepisy odnoszące się do języka kaszubskiego pozostają martwe.

Dwujęzyczne tablice. Jeżeli kaszubskość urzędu ma być elementem promocji gminy, musi być widoczna. Jednym ze sposobów na zaakcentowanie dwujęzyczności jest umieszczenie na budynku instytucji odpowiedniej tablicy informującej. Przeniesienie

dwujęzyczności do wymiaru wizualnego na szerszą skalę ma jednak miejsce dopiero w przypadku tablic drogowych z nazwami miejscowości, umieszczonych przy wjazdach do nich. W ten sposób dwujęzyczność zostaje przeniesiona do wymiaru wizualnego.

Podobnie jak w przypadku języka pomocniczego, wprowadzenie dwujęzycznych tablic również leży w gestii społeczności lokalnej. Rozpoczęcie procesu uzyskania dodatkowego nazewnictwa staje się możliwe, gdy przynajmniej 20% mieszkańców danego obszaru deklaruje w ostatnim spisie powszechnym znajomość języka kaszubskiego lub gdy większość mieszkańców, w wyniku konsultacji społecznych, opowie się za wprowadzeniem kaszubskich nazw. Po spełnieniu jednego z tych warunków, odpowiedni wniosek składa do wojewody rada gminy – albo z własnej inicjatywy, albo na wniosek mieszkańców. Jeśli dokument otrzyma pozytywną ocenę wojewody, zostaje przekazany do właściwego ministerstwa. Całą procedurę kończy uzyskanie opinii Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych oraz wpisanie gminy do „Urzędowego rejestru gmin, na obszarze których używane są nazwy w języku mniejszości”. Na wymianę tablic samorządy otrzymują dotację z budżetu państwa.

Trzeba podkreślić, że w opisanym procedurze nazwa kaszubska jest traktowana jako nazwa dodatkowa. Oznacza to, że musi współwystępować z urzędową nazwą w języku polskim. Odpowiednie regulacje prawne (dotyczące wszystkich uznanych w Polsce grup mniejszościowych) precyzują nie tylko językową kolejność nazwy na tablicy, ale również wielkość stosowanej czcionki. Drugie kryterium przyznania kaszubskiego nazewnictwa wyznaczone jest przez uznanie tradycyjnego pochodzenia proponowanej nazwy.

Na Kaszubach można dzisiaj odwiedzić 23 gminy, które stosują dwujęzyczne tablice [7]. W każdej z nich postawionych jest kilkadziesiąt takich znaków. W ten sposób oznaczane są nie tylko siedziby gmin, ale także wsie, przysiółki i osady. Chociaż początkowo polsko-kaszubskie nazwy widniały tylko na granicach danych miejscowości, obecnie coraz częściej umieszcza się je również na tablicach informacyjnych i przydrożnych kierunkowskazach.

Doświadczenie pokazuje, że wprowadzenie dwujęzycznej nazwy miejscowości, choć czasochłonne, jest możliwe do zrealizowania. Językowa etniczacja przestrzeni okazuje się jednak dużo trudniejsza w wypadku obiektów fizjograficznych, a więc m.in. rzek, jezior, kompleksów leśnych. Największą przeszkodą okazuje się tutaj brak urzędowej nazwy takich obiektów w języku polskim. Bez tego niemożliwe jest ustanowienie dodatkowej, kaszubskojęzycznej nazwy [8].

Kaszubskojęzyczne wyzwania. Prześledzenie realizacji praw językowych społeczności kaszubskiej wskazuje na dwa wymiary tego procesu. Z jednej strony gwarantowane ustawowo możliwości zdają się być odpowiednie wobec potrzeb Kaszubów. Gwarantują nie tylko

swobodę używania języka kaszubskiego w kontaktach prywatnych, ale przede wszystkim wprowadzają go do sfery publicznej. Tym samym w symboliczny sposób zrównują język regionalny z językiem urzędowym.

Z drugiej strony wieloletnie działania w ramach gwarantowanych praw wciąż nie spowodowały, że we wszystkich gminach na Kaszubach wprowadzono dwujęzyczność. O ile starania o uzyskanie polsko-kaszubskich tablic są w ostatnim czasie coraz częściej podejmowane (ostatnim przykładem jest gmina Władysławowo), liczba urzędów z językiem pomocniczym od wielu lat pozostaje właściwie niezmienna. Zmiana tej sytuacji jest dzisiaj jednym z wyzwań stojących przed kaszubską wspólnotą. Podobna gra toczy się o uproszczenie skomplikowanych procedur biurowych, które, jak pokazuje bilans sprzed 5 i 10 lat od wprowadzenie w Polsce ustawy o języku regionalnym, wciąż skutecznie utrudniają rozwój dwujęzyczności na Kaszubach.

Mimo pewnych niedogodności, włączenie języka kaszubskiego w sferę publiczną jest dziś wyraźnie widoczne na Pomorzu. Choć udział społeczności lokalnej jest w tym procesie wciąż niewielki, Kaszubi należą dziś do jednej z najlepiej zinstytucjonalizowanych grup odrębnych kulturowo w Polsce. Dzięki aktywności organizacji (przede wszystkim ZKP), respektowanie zapisów teoretycznych jest stale monitorowane. Zainteresowanie własną sprawą powoduje, że Kaszubi – jako grupa posługująca się językiem regionalnym – stają się znaczącym aktorem społecznym.

Lista wykorzystanych źródeł

1. Grzędzicki Ł., Lemańczyk M., Raport. Wprowadzanie języka kaszubskiego w gminach województwa pomorskiego jako języka pomocniczego oraz dodatkowych tradycyjnych nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych, Gdańsk 2010.
2. Gudaszewski G., Przynależność narodowo-etniczna, język, wyznanie [w:] Ludność. Stan i struktura demograficzna, Warszawa 2013 [w:] www.stat.gov.pl [dostęp: V 2016].
3. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz. U. 2005 nr 17 poz. 142.
4. Obracht-Prondzyński C., Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością, Gdańsk 2002
5. Europejska Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych, Dz. U. 2009, nr 137, poz. 1121.
6. Urzędowy rejestr gmin, w których używany jest język pomocniczy [w:] www.mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl [dostęp: V 2016].
7. Urzędowy rejestr gmin, na obszarze których używane są nazwy w języku mniejszości [w:] www.mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl [dostęp: V 2016].
8. Grzędzicki Ł., 10 lat ustawy o języku regionalnym na Kaszubach [w:] Pomerania, nr 4 (486), Gdańsk 2015.